

Mojca Ramšak

STAROST IN STARANJE V POHORSKI PRAVLJIČNI PROZI*

Na zdravje in bolezen ter posledično na starost Pohorcev so v preteklosti vplivali tako okoljski kot kulturno-zgodovinski dejavniki. Pohorsko družbeno in gospodarsko življenje je bilo omejeno s fizičnim okoljem: gozdovi, pašniki, njivami, sadovnjaki, izviri vode, na jugo-vzhodnem delu pa tudi z vinskimi goricami. Omejitve okolja, odrezanost od sveta na samotnih kmetijah ali v razloženih naseljih so narekovale avtarkičen način življenja. V tej samozadostnosti so pridelali vse, kar so znali in kar je rastlo; izkoriščali so naravne gozdne, geološke in hidrološke vire za steklarsko industrijo, ki je prav zaradi pretirane izrabe le-teh začela zamirati konec 19. stoletja, in se odpirali v svet z lesno trgovino ter s splavarsko delovno migracijo po Dravi. Splavarstvo je bilo izpričano že od 14. stoletja, v 16. stoletju je segalo do Ptuja, v 18. stoletju do

---

* Avtorica je raziskavo financirala iz lastnih sredstev.

Beograda, na začetku 19. stoletja do bližine romunske meje, z drugo svetovno vojno pa je zamrlo. Takrat se je delovna emigracija usmerila v dolino, v industrijska mesta: Maribor, Ruše, Slovensko Bistrico, Slovenske Konjice, Dravograd, Radlje ob Dravi, kasneje pa tudi v Nemčijo, Avstrijo in Švico. Začela se je depopulacija Pohorja, saj ljudje v avtarkičnem načinu dela in življenja niso imeli prihodnosti.

Da bi kar najbolje ujela obdobje in duh gospodarske, kulturne in duhovne avtarkije, ki je trajala pretežno tja do druge polovice 20. stoletja, ter preučila vpliv na starost in staranje, sem uporabljala vire, ki se nanašajo na to predindustrijsko obdobje. Ti viri so v velikem številu izpričani v pohorski pravljčni prozi, ki upodablja tudi realno vsakdanje življenje, zato sem se nadejala gostih opisov zdravja, bolezni, poškodb, pohab, odnosa do bolnih ter starih in načinov zdravljenja. Za preučitev tega področja sem pregledala 1512 pohorskih pravljič, bajk, pripovedk, legend in črtic, ki so jih zbrali in objavili Elza Lešnik (1925),⁸² Jakob Kelemina (1930),⁸³ Josip Brinar (1933),⁸⁴ Jože Tomažič (1942, 1943, 1944),⁸⁵ Paul Schlosser (1956),⁸⁶ Oskar Hudales (1968)⁸⁷ in Anton Gričnik (1994).⁸⁸ Poleg tega sem upoštevala še dokumentarno Gričnikovo prozo o Pohorju oziroma objavljeno gradivo s Svete Kunigunde na Pohorju,⁸⁹ kroniko župnije na Keblju⁹⁰ (Gričnik 1991) ter ponatis Koprivnikovega Pohorja s komentarji.⁹¹ Dragoceno objavljeno gradivo o Pohorju je bilo tudi 144 življenjskih zgodb iz Vuhreda in okolice, Ribnice na Pohorju, Mute in okolice, Sv. Antona na Pohorju, ki jih je s sodelavkami zbrala Marija Makarovič,⁹² in življenjske zgodbe 76 ljudi, rojenih ali profesionalno povezanih s Pohorjem, ki jih je na zasebno pobudo zbral Anton Gričnik.⁹³ Nekaj podatkov je tudi iz neobjavljenega gradiva terenskih ekip z Južnega Pohorja iz Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani od 1. do 14. julija 1963 in iz lastnih terenskih virov ter spominov mojih pohorskih prednikov.

Vse kulture človekovo življenje delijo vsaj v tri faze: otroštvo, odraslo dobo in starost. V predindustrijskih družbah je bila starost precej grenka, kar se v svetovni pravljčni prozi odraža kot resignacija zaradi revščine, slabšega zdravja, ugašajoče vitalnosti, spolne nezmožnosti, izgube družine in družbenega statusa.

82 Lešnik, Črtice iz mariborske zgodovine.

83 Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*.

84 Brinar, *Pohorske bajke in povesti*.

85 Tomažič, *Pohorske pravljice*; Tomažič, *Pohorske bajke*; Tomažič, *Pohorske legende*.

86 Schlosser, *Schlosserjeve Pohorske pripovedke*.

87 Hudales, *Zlati krompir*.

88 Gričnik, ur., *Noč ima svojo moč*.

89 Gričnik, ur., *Zapisi in pričevanja sejalcev*.

90 Gričnik, ur., *Sonca mi daj!*

91 Gričnik, ur., *Koprivnik in njegovo »Pohorje«*.

92 Makarovič in Sušek, ur., *Trije rodovi o Vuhredu in okolici*; Makarovič, ur., *Minilo je kot prijetne sanje*; Makarovič, ur., *Življenjske zgodbe krajanov Mute in okolice*; Makarovič in Logar, ur., *Moje življenje*; Makarovič in Mravljak, ur., *Sv. Anton na Pohorju*.

93 Gričnik, ur., *Hvalnica Pohorju*.

V tem času je bila starost, še zlasti žensk, predmet praznoverja, pri njih se je poudarjala predvsem zloba. Starost ponazarjajo tudi živali: npr. od tridesetega leta dalje je človek kot osel, ker dela za druge, potem je pes, ki godrnja v kotu, in na koncu je opica, ki se ji posmehujejo otroci. Povsod je v pravljicah prisoten tudi moralni opomin »spoštuj očeta in mater«. Pri tem je najznačilnejši tip teh pravljic nehvaležni sin, moški v srednjih letih, ki se želi znebiti svojega ostarelega očeta. Preobrat se zgodi, ko to opazi vnuk in za dedka bodisi izdelava predmete, ki mu jih sin odreka, ali skoplje jamo, v katero bo čez leta položil svoje starše, naseka drva za gretje, pripravi hrano ipd. Takrat se tudi sin zavede, da bo nekoč star in odvisen od svojih otrok. Ob tem spoznanju se osramočeno skesa, staršem vrne odvzeto dostojanstvo in zanje začne lepše skrbeti. Druge pogoste oblike pravljic opisujejo ogrožene in zanemarjene stare ljudi, ki z zvijačami v zvezi s premoženjem dosežejo, da otroci spet začnejo skrbeti zanje, podobno pa lahko storijo tudi živali. Tu je prevara starejših upravičena, saj etika in morala mlajših nista dovolj močni, da bi bili stari ljudje preskrbljeni. V nasprotnih primerih pa pravljice opisujejo tudi otroke, ki so rešili ostarele starše pred gerontocidom, izpostavivajo do smrti ali ubojem, kot so narekovale nekdanje šege. Pravljіčna proza vsebuje tudi elemente evtanazije starih ljudi. Ta praznoverja so z medicinskega vidika sicer povsem neškodljiva, a njihovo simbolno sporočilo in namen do betežnih sta jasna. Na drugi strani pa pravljіčna proza o starih ljudeh poudarja tudi njihovo modrost, znanje in izkušnje, ki rešijo družine pred lakoto. Ta dvojnost odraža krhkost medgeneracijskih odnosov in tudi percepcije o starih ljudeh. Ti lahko imajo hkrati poseben status, vpliv in privilegije; kot senilni in nezmožni prispevati v družino ter skupnost pa so lahko odrinjeni s pozicij časti, zapuščeni ali celo umorjeni. Skušnjava odstranjevanja najšibkejših je izrazita v vojnem času, v obdobjih lakote ali prisilnih migracij. V pravljіčni prozi se starost in dolžina življenja obravnavata tudi humorно ali pa z zasmehovanjem, še zlasti v zvezi s spolnostjo, ko se npr. ostarel moški poroči z mlajšo žensko, ta pa ga ne more niti pogledati. Te zgodbe so polne ironičnih obratov, kot npr. ko ropar vlomi k takemu paru in se žena tesno oklene moža, ta pa v zahvalo roparju ponudi vse, kar ima. Ali pa, ko žena pobegne z mlajšim ljubimcem, ta pa se ob reki, ki jo morata prečkati, zamisli, kaj naj počne z žensko v srednjih letih. Čez reko nese njeno premoženje in obleko in ji obljubi, da bo prišel ponjo, toda namesto tega jo pusti golo na obrežju.⁹⁴

Navedene pravljіčne lastnosti junakov se nanašajo tudi na Pohorje na čas pred uvedbo socialnega in zdravstvenega zavarovanja konec 19. stoletja.

Posledice izkoriščanja mezdnih razmerij brez delavske zaščite in varstva pravic je družba do osemdesetih let 19. stoletja poskušala omiliti z dobrotelostjo in kolektivno samopomočjo ter z delavskimi bolniškimi in podpornimi društvi.

94 Ashliman, Age, str. 20, 21; Ashliman, *Aging and Death in Folklore*.

A le zaposleni z višjimi dohodki (uradniki, menedžerji) so lahko zavarovali zdravje in življenje za primerno veliko premijo. Delavstvo tega ni zmoglo, zato je država uvedla socialno zavarovanje, kjer pa vsi delavci niso imeli enakih pravic, ugodnosti in zaščite. Državni uslužbenci, delavci v rudarstvu in metalurgiji, pri državnih železnicah in nekaterih drugih državnih ustanovah so imeli pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, delavci v industriji in obrti pa le bolniško in nezgodno. Rudarji in državni uslužbenci so bili obvezno zavarovani od leta 1854, železničarji od leta 1858, tovarniški in vsi ostali delavci šele od leta 1888. Nezgodno zavarovanje je bilo organizirano posebej in vse stroške tega zavarovanja so morali pokrivati podjetniki. Tovarniški delavci so bili nezgodno zavarovani pri delavskih nezgodnih zavarovalnicah, ki so za Koroško in Štajersko imele sedež v Gradcu. Železničarji so bili nezgodno zavarovani pri železničarski nezgodni zavarovalnici na Dunaju. Rudarji so bili do leta 1914 nezgodno zavarovani pri bratovskih skladnicah, do leta 1918 pa pri nezgodni zavarovalnici za rudarje na Dunaju. Leta 1905 je bilo na slovenskem delu Štajerske in Koroške 50.000 zavarovancev. Nastanek Jugoslavije je zavrl razvoj socialnega zavarovanja, nova zakonodaja je v letih 1921 in 1922 poenotila delavsko zaščito, a ni prinesla novih pravic. Med vojnama so uvedli 8-urni delovnik, leta 1937 pa pokojninsko zavarovanje vseh delavcev. Po osvoboditvi so se vsi uradi socialnega zavarovanja v Sloveniji združili v Federalni zavod socialnega zavarovanja v Ljubljani.⁹⁵

Dokler ni bilo urejeno socialno in zdravstveno zavarovanje, so bili tudi Pohorci pretežno prepuščeni družinski in skupnostni pomoči. Če so imeli nepremičnine, so dali ostareli, onemogli kmetje pred darovanjem potomcem ali drugim prevzemnikom zemlje v zemljiško knjigo vpisati preužitek (preživitev oziroma dosmrtni užitek). To je bila pravica do stanovanja, hrane, obleke, oskrbe do smrti, plačila rente, torej nekakšen starostni delež, ki ga je plačeval prevzemnik posestva. V gospodarskih razmerah 19. in prve polovice 20. stoletja je preužitek nadomeščal socialno in zdravstveno zavarovanje in bil s tem pogosto vir medgeneracijskih sporov ter nesoglasij, kar opisuje slovenska književnost, vključno s pohorsko pravljичno prozo. Slednja se nanaša prav na ta čas brez socialnega in zdravstvenega zavarovanja. V njej so stari ljudje in starost opisani z besednimi zvezami kot: stara, stari, starka, staruh, beraška staruha, starec puščavec, postarne ženice, zlovoljna stara ženica z bosimi rdečimi stopali in nevidnimi rokami, stara, bolna vdova, stari, polomljeni dedci, bradač sivec, dedec stari, starejši možak, plečat starec, slok starec, starec s sijočo plešo, sveti starec, (pra)star drvar, stara drvarka, popoten starček, nadležnost starosti, hrbet, ukrivljen v starosti. Ti opisi se ne nanašajo samo na leta, temveč tudi na socialne razmere, na samoto,

---

⁹⁵ Kresal, Zavarovalništvo in socialno zavarovanje na Slovenskem, str. 148, 149.

revščino, boleznim in so pogosto pokroviteljski, slabšalni, zaničljivi in prezirljivi do starih oseb ter njihovega psiho-fizičnega stanja.

Nekateri deli pohorske pravljичne proze (npr. Brinarjeva povest *Petruh s Peska*⁹⁶) opisujejo usodo mnogih ostarelih, onemoglih drvarjev, njihove boleznim oziroma zdravstveno stanje, kot so grbavost zaradi dela ali starosti, alkoholizem, starostna demenca in slepota oziroma poškodbe zaradi vojnih ran, ter iznajdljivost v časih brez drugega zaslužka pri izkoriščanju naravnih virov za preživetje, kot so nabiranje, sušenje in prodaja mravljinčjih jajc trgovcem s pticami, trganje in sušenje zelišč v poletnem času ter nabiranje gob in drevesne smole. Hkrati izrisujejo tudi vedenjske vzorce, ko zaradi omenjenih okoliščin in odrinjenosti na rob eksistence ter socialnega življenja nekdanjim gozdnim delavcem ob koncu življenja ostane le še skrivanje svojih trajnih telesnih okvar in pohab ter nastopanje pred drugimi pijanci, ki jih dražijo zaradi njihovega samotarskega načina življenja in preteklih izkušenj.

»V mlajših letih so ga klicali za Petra in je bil takrat zastaven korenjak, ki je celo vojake služil in Pjemonteze po Laškem mikastil. Ko pa je zlezal v leta in se mu je hrbet ukrivil v grbo, se ga je oprijelo ime Petruh. Da zakrije nevšečno grbo in se zavaruje pred dežjem, si je napravil iz širokolistega lasana, nabranega na trto, nekakov plašč, ki mu je kot rakov koš čepel na plečih.

Dokler je bil Petruh še trden v rokah in se mu še ni hrbet usločil, dotlej je pridno drvaril.

Pa so prišle nadenj težave in nadloge, ki so mu vzele moč in zaslužek. A Petruh se ni dal kar tako! Ker mu ni več pela sekira v roki, se je lotil lažjega posla. Nabiral je smole po smrekah smolnjačah pa trgal in sušil zdravilna zelišča, ki jih je nosil mazačkam in padarjem v dolino. A največ prihodkov mu je prinašala bera po mravljiščih. [...]

In požirek žganega, takega, ki popraska po grlu, je čislal stari Petruh bolj kot vse drugo na svetu. A ti njegovi požirki niso bili morda kar tako navadni požirki. Klokalo in klokalo je po grlu klok! klok! – kakor da hudournik popljuskava v razsušeno brezno. Petruh se je po prvem požirku šele odhrknil in dodobra pripravil; po drugem se mu je ukresal ogenj v edinem njegovem očesu (na levem je bil namreč slep) in je zadovoljno požmrknil; po tretjem požirku pa se mu je razvezal jezik in se razmajal. Drugače molčec in čemerer, kakršen je bil, se je razvnel in razšopiril, da ga je bila ročno polna krčma.«⁹⁷

96 Brinar, *Pohorske bajke in povesti*, str. 94.

97 Prav tam, str. 93–95.

Zaradi odsotnosti socialnega zavarovanja, ki bi omogočalo finančno varnost v starosti, so se stari ljudje večinoma trudili biti koristni do smrti, tudi v primeru, da so si izgovorili preživetek. Če pa niso imeli premoženja, ki bi ga izročili potomcem, je bila njihova usoda prepuščena fizični zmogljivosti in neformalni socialni skrbi skupnosti. Tako za leto 1863 obstaja literarni zapis iz vasi Gorenje pri Zrečah na južni strani Pohorja, ki je bil povzet po resničnih dogodkih. Opisuje vsakdanje življenje ostarelih, poškodovanih ljudi na kmetiji, ki se trudijo biti koristni do smrti, delajo z lesom v hiši in okoli nje, hodijo pomagat v planino, da si s tem odslužijo hrano in streho nad glavo ter kupijo kak priboljšek, ker nimajo drugih sredstev za preživljanje.

»Na Lukeževem je živel tudi starega gospodarja brat, Franc. Na desni nogi je bil šantav, ni bil za vsako delo, posebno ne za delo na polju. Pozimi je orodje popravljaj, koše in jerbase pletel, cokle delal, treske kalal, steljo sekal in živini stregel. Poleti pa je hodil v planino strešne skodle (šikeljne) delat, da si je s tem kaj zaslužil za to in ono potrebo, zlasti za ljubi tobaček. Franc je bil visoke rasti, desno nogo je imel v kolenu sloko in trdo, ker se je bil s sekiro na koleno vsekal.«⁹⁸

Ostareli gospodarji kmetij pa so ob izročitvi posestva poskrbeli za svojo in ženino socialno varnost s tem, da so si izgovorili preužitek. Poleg stanovanja so si izgovorili tudi delni užitek zemljišča, sadnega drevja in še drugo hrano v naravi. Na primer dva posestnika iz Sv. Antona sta imela v pogodbi z dne 3. grudna 1892 zapisan naslednji dosmrtni užitek:

»Stanovanje v štibelcu na levi roki, pravico do kuhinje, pravico do kleti pri štibelcu, pravico do pol izbe nad boljšo hišo, prostor v hlevu za eno kravo in dve ovci, ki jih mora rediti, čediti in pasti prejemnica, dalje vsako leto eno svinče v vrednosti 8 forintov, to je osem goldinarjev, hasek do kosa njive pri srednji vrački,⁹⁹ katerega mora prevzemnica vsako leto na pol pognojiti, potem orati, poprek obdelovati in pridelke domu zapeljati, dalje hasek do treh hruškovich in enega jabolčnega drevesa pri hiši in pri pungartu¹⁰⁰ in

98 Koprivnik, Lukežev Miha, str. 209.

99 Vračka, neobdelan kos zemlje med njivami, tudi ozare. – Vidmar-Zavodnik, *Slovarček narečnih besed*, str. 346.

100 Pungart, sadni vrt, travnat prostor v bližini domačije ali na bolj oddaljenem travniku, s poljubno ali skrbno načrtovano saditvijo sadnih dreves, v katerem so si lastniki zagotovili sadje za lastno rabo ali za prodajo. Na zelenih delih dvorišč domačij v osrednji Sloveniji, na Štajerskem in Dolenjskem so sadili slive, češplje, ringloje, češnje, hruške in jabolane. Leksem *pungrad*, starinsko z različicami *pongart*, *pungart* in *ponggrad* ter *ograd* (v pomenu njiva pri hiši), je zemljepisno zamejen na koroško in panonsko narečno skupino. Leksem *sadovnjak* se pojavlja razpršeno po vseh narečjih, najbolj zgoščeno na stičišču dolenjske in štajerske narečne skupine vse do reke Mure v panonski narečni skupini, drugje večinoma kot novejša dvojnica. Zveza *sadni vrt* tvori manjši areal v štajerski narečni skupini. Redkejši so leksemi *vočnjak*, *brajda*, *gartelj* (staro) in *kolišče*. – Horvat, Komentar in karta, str. 300, 302.

Ostareli Vitanjčan pred prvo svetovno vojno

Vir: Dokumentacija oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani

potem vsako leto dva vagana¹⁰¹ ali mecla¹⁰² pšenice, dva vagana žita, dva vagana ovsa, eden vagan koruze in eden vagan ajde. Ako bi eden ali drugi od izročnikov umrl, odpade polovica zgoraj navedenega izjemka, in ima ta preživeli izročnik namesto krave dobiti vsak dan pol litra mleka, če bodo pri hiši, ali pa ima pravico imeti v hlevu in pri krmi prejemnice eno kozo in ima dalje dobiti namesto zgoraj navedene njive vsako leto eno pitano svinče s petdesetim funtom¹⁰³ in dva meclna krompirja in dobivata ista, namreč prepodajnika na vsak način potrebna drva za kurjavo in svečavo.«¹⁰⁴

Razmere so se spreminjale glede na gospodarsko stanje. V času gospodarske krize starostno zavarovanje še ni bilo povsem uveljavljeno, zato so sprejemali različne ukrepe za pomoč starim ljudem.

101 Vagán, nekdanja prostorninska mera za žito, približno 611. – *Slovar slovenskega knjižnega jezika*.

102 Der *Metzen*, tudi vágan. – Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*.

103 Funt, nekdanja utežna enota, približno pol kg. – *SSKJ*.

104 Makarovič, Nekaj utrinkov iz preteklosti Vuhreda in njegovih ljudi, str. 16, 17.

»Ker je bila leta 1931 kmečka kriza, je bilo za reveže zelo hudo. Stare in bolne je občina določila kmetom, da so morali vzeti takšnega reveža za kakšen teden. Ti so bili zelo slabo preskrbljeni. Ležali so po štalah, ker so se ljudje bali uši. Pri nas smo jih umili in preoblekli, spravili v štalo, kamor smo jim nosili tudi hrano. Tudi drugi so prihajali prosit za mast, moko, kruh in obleko. Pomagali smo jim, kolikor se je dalo. Redno je prihajala neka ženica, ki je v mladosti pri nas sekala steljo; ko jo je zadela kap, ni mogla več delati, zato je prosila živeža.«¹⁰⁵

Zaradi ilustriranih razmer ne presenečajo podatki ljudskih štetij in o najstarejših prebivalcih Pohorja, ki so vpisani v župnijske kronike.

Po ljudskem štetju (31. 12. 1880) je bilo med Slovenci le 7 stoletnikov: na Kranjskem 1 moški 101 leto star, na Slovenskem Štajerskem 2 ženski in 1 moški, na Goriškem 1 ženska, na Koroškem 1 moški in 1 ženska. Od 90 do 99 let starih pa je bilo: na Kranjskem 32 moških in 47 žensk, na Štajerskem 35 moških in 47 žensk. Od 80 do 90 let starih je bilo: na Kranjskem 1275 moških in 1152 žensk, na Slovenskem Štajerskem 874 moških in 793 žensk.¹⁰⁶

V predindustrijski družbi je

»[...] med našimi predniki bilo običajno progresivno izračunavanje človeškega življenja, kot ga je lahko hišni gospodar razbral iz najbližjih predmetov okoli sebe: ograja traja tri leta, pes dočaka tri starosti ograje, konj tri pasje starosti, človek pa tri starosti konja; in tu se znajdemo na cilju 81 let.«¹⁰⁷

Kljub temu pa denimo lovrenške matične knjige iz 17. in 18. stoletja navajajo tudi stoletnike: tako je leta 1694 umrla skoraj 100 let stara Evfemija Krecenbaher, leta 1700 pa je umrl 120-letni tržan Jurij Jekše.¹⁰⁸ Na Keblju je bil najstarejši mrlič zabeležen leta 1830, ob smrti je bil star 109 let.¹⁰⁹

Leta 1812 je bil vpliv klime, ki se je zaradi velikih toplotnih nihanj spreminjala, na zdravstveno stanje prebivalstva in živine zelo močan. Nenadni padci temperature so povzročali nenehne katarje, kašlje, smrkanje in kihanje, posebno pri tujcih, nevajenih takšnih sprememb, ter revmatične bolezni pri domačinih. Pogoste so bile tudi prebavne motnje (ponavljajoče se diareje) ter vnetja, a sicer je bilo zdravstveno stanje zadovoljivo. Povprečna starost v falskem nabornem okraju je bila izredno visoka, večinoma so dočakali okrog 70 let. Neki kmet je v

105 Makarovič in Sušek, *Trije rodovi o Vuhredu in okolici*, str. 94 (pripovedovalka življenjske zgodbe je bila rojena leta 1922 pri Sv. Antonu, Vuhred).

106 Vošnjak, *Dolgost človeškega življenja*, str. 28–34.

107 Jakob Grimm, *Rede über das Alter*, str. 42, 43; Schirrmacher, *Zarota metuzalemov*, str. 184.

108 Koropec, *Prebivalstvo v lovrenških matičnih knjigah*, str. 36.

109 Gričnik, ur., *Sonca mi daj!*, str. 73.

Lovrencu dočakal celo 113 let. Živel je zelo skromno in preprosto, vse življenje mu je bilo izpolnjeno z delom. Užival je najpreprostejšo hrano, vina ni pil, spal je na trdih deskah brez kakršne koli podlage. Po postavi je bil visok, tršat, boleznim ni poznal vse dolgo življenje. Leta 1842 sta dva berača dosegla visoko starost, eden 105, drugi pa 106 let. Na začetku 19. stoletja je bila Lovrenčanka Uršula Uran (Uranin) najrodovitnejša mati v teh krajih. Rodila je prvič pet otrok, drugič je rodila trojčke, tretjič in četrtrič pa dvojčke (skupno 12 otrok). Pri petdesetih je bila izrednega zdravja in zdravega videza. Petorčki so se rodili mrtvi, vendar so bili pravilno raščeni. V Selnici pa je živela beračica Magdalena Pulvera, ki je bila hermafroditka¹¹⁰ in obenem blazna. Drugih posebno prizadetih revežev v tem okraju ni bilo.¹¹¹

V Vuhredu je bila največja smrtnost, kar 66 ljudi med letoma 1793 in 1797, čeprav je bilo gibanje prebivalstva v obdobju 1788–1847 dokaj ustaljeno. Prevladoval je pozitiven prirast prebivalstva, čeprav z majhnimi vrednostmi. Izjemo pomeni obdobje 1823–1827, ko so razsajale krvava griža in koze in je umrlo 21 ljudi več, kot jih je bilo rojenih. Med letoma 1788 in 1852 je bila pri moških in ženskah zelo nizka povprečna starost, in sicer pri moških od 17 do 33 let in pri ženskah od 19 do 45 let. Nizko povprečje je povzročila velika umrljivost otrok obeh spolov. Malo ljudi je doseglo visoko starost. V tem času je bil najstarejši moški star 99 let in najstarejša ženska 95 let.¹¹²

Gozdni in žagarski delavci so v prvi tretjini 20. stoletja zvečine dosegli starost okoli 70 let, umirali so od starosti, delali so, dokler so le mogli ali najmanj do 60. leta. Tudi v poznih letih so bili malo bolni.¹¹³

Iz pričujočega gradiva o staranju in starostnikih na Pohorju v 19. stoletju vidimo, da so bile največje težave v starosti zdravje, pomanjkanje sredstev za preživljanje zaradi nezavarovanosti, deloma pa tudi posmehljiv in podcenjujoč odnos okolja do starih ljudi. Omenjeno gradivo pri starosti največkrat poudarja strategije preživetja, saj so bili v tem času stari ljudje brez sredstev za preživljanje in socialnega ter zdravstvenega zavarovanja. Med te strategije sodijo različne vrste nabiralništva (zdravilne rastline, živali) za prodajo ali za lastno rabo, čim kasnejša predaja posesti in delo do popolne onemoglosti. Poleg tega je v tem gradivu v zvezi s starejšimi veliko socialne izključenosti, alkoholizma, zdravstvene nerazgledanosti in vraževerja ter simbolnih prenosov fizičnih lastnosti starih ljudi

110 Oseba, ki ima značilnosti obeh spolov po svojem zunanem videzu, v spolovilih in v spolnem obnašanju; dvospolnik. – Kališnik et al., *Slovenski medicinski e-Slovar*.

111 Vrbnjak, *Gospodarska in socialna podoba Ruš in okolice*, str. 338, 368.

112 Makarovič, *Nekaj utrinkov iz preteklosti Vuhreda in njegovih ljudi*, str. 20, 21.

113 Baš, *Zdravstvene razmere delavcev v pohorskih gozdovih*, str. 415–417 (Bašev prispevek v zborniku je ponatis iz knjige: Angelos Baš, *Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov* (9. poglavje Zdravstvo). Maribor: Založba Obzorja, 1967, str. 222–227 (Ponatis originalne izdaje Celje: Grafika Gracer, 2004)).

na bajna bitja. V nekaterih primerih so starejši predstavljeni tudi šaljivo ali kot lokalni modreci in ljudski zdravniki. Večinoma pa svoje potenciale uporabljajo za lastno preživetje, pri čemer jim skupnost le redko priznava pretekle izkušnje ali verjame njihovim zgodbam, ki so jih doživeli v vojni ali kjerkoli izven kroga pohorskih skupnosti.